CEP FOLKLORU

Mobile Folklore

Seda UYANIK*

ÖZET

Kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişme ve bu araçların yarattığı ilişkiler dolayımında önemli sayıda iletişim süreci modeli ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri de cep telefonu kullanıcıların oluşturduğu iletişim modelidir. Bu kullanımlarda geleneğin etkisini, kodların işaret ettiği içeriklerin toplumsal alanda yaygınlaştığını ve kullanılan ifadelerin kalıpsal özellikler kazanarak dile yerleştiğini görebilmek mümkündür. Bir folklor oluşturma bağlamında ele alınabilecek olan bu iletişim sistemi tarafından koşullandırılan davranış kalıpları ve aynı doğrultuda oluşan dil, davranışların grup içinde tanımlanmasına, adlandırılmasına, stereotip haline getirilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada cep telefonu kullanıcıları arasında yaratılan dil, kullanıcılardan oluşan bu sosyal grubun oluşturdukları kültürel kodlar ve bu iletişimsel alanın folklorla olan ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Cep telefonu, stereotip, gelenek, sosyal grup, jargon.

ABSTRACT

Due to the fast development of mass communication tools and the relations which these tools have created, a significant number of communication process models have been experienced. One of these is the communication model which has been created by mobile phone users. In this usage, it is possible to observe the effect of tradition, the spread of content signified by the codes on the societal level, and the expressions gain fixed qualities and become part of the language. In the context of this folklore formation, the conditioned behaviours and the language created by this communication system are the reasons for defining, classifying, and stereotyping the behaviours within the group. In this article the language which is created among mobile phone users, the cultural codes used by the social group which is composed of users, and the communicative fields' relationships with folklore will be analyzed.

Key Words

Mobile phone, stereotype, tradition, social group, jargon.

Günümüz dünyasında evrensel iletişim ağı göz önüne alındığında, insanlar arasındaki kültürel iletişimin tanımlanması önemli bir sorun haline gelmektedir. Sosyal gruplar evrensel çaptaki ve sürekli olarak değişim gösteren iletişim modellerine kayıtsız kalmamakta, zamanla bu alanlara kendiliğinden dahil olmaktadırlar. Bu toplumsal evrim sürecinde sosyal ilişkilerde önemli bir rol oynayan teknoloji de, iletişim ilişkilerinde yönlendirici olmakta, iletişim sisteminin araçlarının, dilin ve toplumsal yapının şekillenmesinde etkisini göstermektedir. Bu bağlamda iletişim sistemi ile teknoloji ilişkisinin karşılıklı olarak birbirini üretmekte olduğu söylenebilir. Durumun doğal bir sonucu olarak iletişim araçlarındaki hızlı gelişme ve bu araçların yarattığı ilişkiler dolayımında oldukça önemli sayıda iletişim süreci modelleri ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri de cep telefonu kullanıcıların oluşturduğu iletişim modelidir. Bu çalışmada cep telefonu kullanıcıları arasında yaratılan dil, kullanıcılardan oluşan bu sosyal grubun oluşturdukları kültürel kodlar ve bu iletişimsel alanın folklorla olan ilişkisi incelenecektir.

Cep Numaraları ve Bir Kültürel Kod Olarak Pin Kodu

Alan Dundes, "Folklor Nedir?" adlı makalesinde halkı, "en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan toplu-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

luğu" (18) olarak tanımlamaktadır. Ona göre bağlayıcı faktörün ne olduğu önemli değildir. Dundes:

Ortak sahiplenilmiş herhangi bir şey, dil ya da din olabilir, önemli olan şey, herhangi bir nedenle bir araya gelmiş bir insan topluluğunun kendilerinin olarak adlandırdıkları bazı geleneklerinin olmasıdır. Teoride bir topluluk en az iki kişiden oluşur. [...] Topluluğun bir üyesi öbür üyelerin hepsini tanımayabilir ancak büyük bir olasılıkla o topluluğa ait gelenekleri bilir. Böylece eğer topluluk ağaç kesenlerden ve demiryolculardan oluşuyorsa folklor ağaç kesenler ve demiryolcular folkloru olacaktır (18)

demektedir. Yani Dundes'a göre topluluklar yeni bir folklor üretebilir. Önemli olan grubun kendinin anlamlandırdığı bir geleneğin olmasıdır. Anlamlandırma, etkin toplumsal kültürel çevre ve yaşantılarla ilişkili bir süreçtir ve anlamın kendi başına bir varlığı olmayıp ona yüklenen işaretler vardır. Bunlar iletişimde kullanılan simgeler ve kodlardır. Bu simge ve kodlar sosyal grupların uzlaşarak anlam yüklediği göstergelerdir ve grup birbirini tanımasa da bu göstergeleri bilir. Hatta zamanla sosyal gruplar yeni kodlar oluşturabilir ya da kod değiştirebilir. Dolayısıyla en az bir etkeni paylaşan grup da bir folklor üretebilir. Bu noktada Peter Burke-Roy Porter'ın ortak çalışması olan " 'Jargon' Kavramı Hakkında" adlı makalede öne sürdükleri düşüncelere değinmek yerinde olacaktır. Burke ve Porter, bu çalışmalarında değişik sosyal grupların ilişki sağlamada kullandıkları dilin, kapalı anlamlar yüklenmesi ve sadece o grup üyelerinin anlayabileceği kültürel bir kod haline dönüşmesi konusuna dikkat çekmektedirler. Dilencilerin dili, hırsızların dili, çingenelerin dili, öğrencilerin dili gibi çeşitli sosyal grupların oluşturdukları dillere ilişkin örnekler veren yazarlar, Friends adlı Hristiyan topluluğun kullandıkları dil hakkında şu yorumu dile getirmektedirler: "Gerçekten de bu dinsel grubun dilini anlamak yeni bir dil öğrenmek gibi... Bu dil, kelimelerin İngilizce'deki bilinen anlamlarının saptırılmasıyla ortaya çıkan, bozuk ve yeni bir 'yabancı dil' " (201). Bu ifadede de görüldüğü gibi grupların farklı anlamlar yükleyerek oluşturdukları dili, sadece bu dilin yaptığı göndermeleri ve içinde oluştuğu geleneği bilen insanlar anlayabilmektedir. Bu anlayıştan hareketle sosyal hayatımızı önemli oranda etkileyen bir iletişim aracı olan cep telefonu kullanıcılarının oluşturdukları kodları incelemek konuyu açımlamak açısından gereklidir.

Grup içinde cep telefonunun göstergesi "cep" kelimesidir. Bu kelimenin birincil anlamı farklı bir şeye işaret etse de kullanıcılar bu kelimenin ne anlama geldiğini bilirler. Bu kelime, grubun oluşturduğu dil içerisinde deyimleşerek çeşitli şekillerde kullanılmaktadır: "cebini vermek", "cep aramak", "cep numarası", "cebi çalmak" gibi. Bu kodu tanımayan grup dışı bir bireyin aklına kuşkusuz kelimenin gerçek anlamı gelecek, bu ifadelerle kastedilen anlamı anlamayacak, yahut yanlış anlayacaktır. Nitekim Orhan Gökçe, *İletişim Bilimi* adlı kitabında, teknolojik araçlarla kurulan iletişimi "belli spesifik sosyal grupların veya üyelerinin teknik araçlar sayesinde heterojen olan ve geniş alana yayılmış sayıca fazla insanlara sembolik içerikleri ileten veya ulaştıran bir süreç" (81) olarak tanımlamaktadır. Yani kodlanan mesaj, iletişim aracı ile hedefe iletilmektedir. Hedef alıcı bu mesajları çözümleyerek geribildirim yoluyla aynı kod üzerinde iletimde bulunur ve oldukça karmaşık, öğrenilmiş ilişki kalıpları olan kodlar grup sisteminin egemen dili haline gelir. Burada kalıplaşmış davranışların, grupta kullanımda olan dilin, grup içi dinamiklerin anlaşılmasında etkin,

grup dışı olanların da bu iletişim kodları ve tanımlamalar karşısında kavrayışsal açıdan edilgin konumda olması söz konusudur. ("Cep" örneğinde gördüğümüz gibi). Yani kitle haberleşme tüketicisi sosyal grup, kendi anlam alanı içerisinde bir yapı inşa etmekte, iletişim araçlarıyla sağlanan bir "tele-topluluk" oluşturarak folklor üretmektedir ki bu durum folklorun sosyal bağlamına ve sosyal grupların folklorla olan güçlü ilişkisine işaret etmektedir.

Konuya ilişkin diğer kullanımlardan bazıları ise şunlardır: "Mesaj atmak", "mesajlaşmak", "çaldırmak", "sessize almak", "numarayı gizlemek", "cevapsız", "arama yapmak", "waplamak", "meşgule düşürmek", "kontör atmak", "sms yollamak", "çağrı bekletmek", "çağrı bırakmak", "otomatik aramak", "ödemeli yapmak (aramak)", "telefonu çekmemek", "numarayı hafızaya kaydetmek", "cep hafızası", "şarjı bitmek", "kapsama alanı dışında olmak", "ulaşılamamak". Örneğin "çaldırmak", bir cep telefonu kullanıcısının diğer bir kullanıcıyı araması, ancak ya tek sinyal sesinden sonra ya da kullanıcı telefonu açmadan aramayı sonlandırması olup, ifade "kontörüm yok (ya da faturam kabarık) arayamıyorum", "aklıma geldin", "şu anda seni düşünüyorum", "kendimi bir hatırlatayım" gibi anlamlara işaret etmektedir. "Telefonu çekmemek" ifadesi cep telefonunun kapsama alanı dışında olması, bu nedenle telefonun aramaya ve aramalara kapalı olması ya da görüşmenin kesintili bir şekilde yapılmasıdır ki bu durumlarda karşı tarafa "telefonum çekmiyor" denilir ya da karşı taraf "çeken bir yere git" şeklinde diğer tarafı uyarır. Diğer bir örnek olan "numarayı hafızaya kaydetmek" ifadesindeki "hafıza" ile telefonun hafızası kastedilmektedir. "Melodi" denilince ise grup içinde bu bağlamda ilk akla gelen, cep telefonu zil sesinin melodisi olacaktır. "Ulaşılamamak"la işaret edilen "ulaşılamayan şey" de kullanıcının kendi değil, cep telefonudur. Bu ifade kullanıcının cep telefonunun kapalı olması ya da kullanıcının kapsama alanı dışında olması nedeniyle telefonunun "çekmemesi" gibi durumlarda kullanılır.

Genel olarak "sms", "wap", "gsm" gibi veya "pin kodu", "bluetooth", "logo" gibi çoğu kısaltmanın açılımları ve yabancı kelimelerin anlamları kullanıcıya uzak gelse de, kodun gönderme yaptığı işlev alıcıya ulaşmakta, bireyler iletiyi kendi deneyimlerindeki anlamlarına göre yorumlamaktadır.

Gündelik hayatta karşılaştığımız "döneceğim ben sana", "beni geri ara", "kontörün var mı?", "cebin titreşimli mi?" gibi bir çok diyalogdan da, kodlardan oluşan bir geleneğin varlığını görebilmek mümkündür. Cep telefonu kullanıcıların folklorunda "döneceğim ben sana" ifadesindeki dönmek fiilinin içeriği "tekrar aramak" şeklinde çözümlenmiştir. "Cebi titreşmek" ise bir arama veya mesaj doğrultusunda telefonun titreşim özelliğinin devreye girmesi ve kullanıcıyı uyarması anlamına gelen bir deyimdir. Oluşan kodlara ilişkin diğer bir örnek de kullanıcıların birbirlerine gönderdikleri mesajların biçimsel özelliğidir. Bazı kullanıcılar mesajlarında sesli harfleri atarak ve kelimeleri kısaltarak "slm", "mrb", "nbr", "kib", "eyw" gibi ifadeleri kullanmaktadırlar. Örneğin "slm" selam, "kib" kendine iyi bak, "eyw" eyvallah kelimelerini simgelemektedir. Fakat cep telefonu kullanıcısı, dahil olduğu grup içerisinde bu harflerin simgelediği anlamları öğrenmiş olduğu için hiç yanılgıya düşmeden mesajın ilettiği anlamı kavrar. Bu iletişimin türdeş olan bir topluluğa yönelmesi konusunda Dan Ben Amos, "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" adlı makalesinde folklorun hususi sosyal çevrelerine değinerek "komünikasyona bağlı

bir proses olarak folklor aynı zamanda sosyal bir sınırlamaya, ismiyle söylemek gerekirse, küçük gruba sahiptir" (47) demektedir. Amos burada ortak ve birleştirici bir faktör etrafında oluşan topluluklara dikkat çekmektedir. Yani bir grubun tamamı tarafından paylaşılan, kolektif olarak oluşturulmuş anlamlar üzerine kurulan bir alan içerisinde, sözlü ve yazılı nakil vasıtaları kanalıyla geçiş sağlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal gruplar tarafından kabul edilen temel duygu ve düşüncelerin kolektif nesneleştirilmesinden söz edebilmek mümkündür. Kolektif olma, toplumun geneline ait yaratma ve yayılma nosyonu, komünikasyonun özel bir türü haline gelerek sosyal ilişki modelleri oluşturmaktadır. Nitekim M. Trefor Owen, "Folklor ve Popüler Kültür" adlı makalesinde folkloru;

Toplumun beklentilerini onun sosyal ve kültürel kimliğine uygun ifadelerle yansıtan ve içerisindeki kalıpları ve değerleri sözlü olarak, taklit yoluyla ya da diğer şekillerle nakleden grup merkezli ve geleneğe dayalı grupsal ya da bireysel yaratıdır" (198)

şeklinde tanımlamaktadır. Bu ifadede önemli olan nokta "grup merkezli" kalıpların oluşturulması ve bu kalıpların bazı şekillerde grup içerisinde nakledilerek yaygınlaştırılmasıdır. İlginç bir nokta da bu geleneğe dayalı kodların sadece iletişimsel alanda değil, çeşitli bireysel yaratılarda ve sosyal türünlerde de ortaya çıkmasıdır. Bu konuyu daha iyi ortaya koyabilmek için bazı şarkı sözlerine bakmak yeterli olacaktır: "Cepten ara beni", "Kontör at sevgilim", "Alo orda mısın?", "Bir alo de"... Örneğin, "Cepten ara beni" adlı şarkının bir kısmı şöyledir: "cepten ara beni/ cepten ara beni/ kapsama dışındaysam/ evden ara beni". Şarkının sözlerine bakıldığında ilk olarak cep telefonu kullanıcıların folkloruna ilişkin unsurlar dikkati çekmektedir.

Bu kullanımlarda geleneğin etkisini, kodların işaret ettiği içeriklerin toplumsal alanda yaygınlaştığını ve kullanılan ifadelerin kalıpsal özellikler kazanarak dile yerleştiğini görebilmek mümkündür. Bu birbirini etkileyen ilişkiler ağı, folklor ve sosyal çevre arasında yaratma ve yeniden yaratma ilişkisini açığa çıkarmaktadır. Nitekim web sitelerinde yer alan çeşitli forumlardan derlenen atasözlerini parodileştiren ifadeler ve şiirler de bu bağlamda birer örnek teşkil etmektedir. Mesela bir web sayfasında "Rap Postacı" adlı şiir şöyledir: "E-mail sms cepten ara/ Bekle döncem ben sana/ Chat messenger ICQ var daha/ Mazide kaldın postacı amca" veya başka bir web sayfasında "Cepten Ara" adlı şiir de verilebilecek diğer örnekler arasındadır:

Şimdi cepler bir numara/ Moda buysa, cepten ara/ Sesin gitsin uzaklara/ Dünya duysa, cepten ara/ Al hattını, tak kartını/ Koy cebine, gör farkını/ Yeter ki uy her şartını/ Biri sorsa cepten ara/ Hafızası, numarası/ İlgi çeker her markası/ Kazık gibi faturası/ Paran çoksa, cepten ara.

Atasözlerinin dönüştürülmesi konusunda ise web sayfalarındaki şu örnekler önemlidir: "Boşboğazı cehenneme atmışlar, 'cebim nerede?'demiş", "Pire itte, cep [telefonu] yiğitte bulunur", "Arsızın yüzüne tükürmüşler, 'kapsama alanı dışındayım' demiş", "Sakla kontörünü, gelir zamanı". Bütün bu kullanımlar, folklor türünün şekli ve sunuş tarzını etkileyen bir kültürel tavır haline geldiğinin göstergesidir. Bu dinamiklerin oluşturdukları dil veya çeşitli materyaller toplumsal gelişim süreci, kitle iletişim ürünleri ve enformasyon çağının etkileri dahilinde oluşan, farklı şekillerde maniple edilen ama aynı kültürel alan içine gönderme yapan bir folklor yaratmaktadır.

John D. Dorst, "Postmodernizm ve Folklor" adlı makalesinde kitle kültü-

ründeki farklılaşmaya, kültürel anlamın büyük çapta düzensizleştirilmesine ve parçalanmasına dikkat çekmekte popüler kitle kültürü ile halk kültürü arasındaki bağı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu noktada Dorst'un şu sorusu önemlidir: "Bilgisayar ağları kullanılarak yapılan şakalar yaşayan kültürün mü, yoksa kitle iletişim kültürünün mü toplumsal ortamında gerçekleş[mektedir]?" (59). Dorst'un bu iki kavram yani kitle iletişim kültürü ile yaşayan kültür arasında yaptığı paradoksal ayrım, folklorun karakteri göz önüne alındığında anlamını yitirmektedir. Çünkü yaşayan kültür ile iletişim kültürünün sınırları birbiriyle iç içe geçmektedir. Alan Dundes'ın belirttiği gibi folklor, belirli bir grubun üyelerinin sahip oldukları gelenek, değerler, izledikleri normlar, yarattıkları maddi ürünler anlamına geliyorsa ve kültür, toplumda insanların öğrendikleri ve paylaştıkları her şey ise, o hem toplumun kimliğini ifade eder hem de toplumun yeniden üretilmesini sağlayarak varoluşunu gerçekleştirir. Bu noktada sadece iletişim kontekstinde bir değişme söz konusudur. Halkın iletişim tanım ve davranışları, beklentileri, deneyimleri süreç içerisinde değişir. İletişim aracı, halkın davranış modellerini, kullandığı dili, algılarını, bakış açılarını değiştirmekte, fakat folklor yine (yeniden) üretilmektedir. Bu anlayış kendisini cep telefonu kullanıcılarından oluşan grupta da varlık gösterir. Kullanıcıların oluşturduğu kodlardan, aralarında kurdukları diyaloglardan ve kullandıkları ifadelerden kendi folklorlarını yarattıkları verilen örneklerde de açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak her iletinin toplumsal yaşamla ilgili kültürel boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Anlam, iletişim

sürecinin odak noktası, iletişimin anahtarıdır. Fakat bu anahtar, bir sosyal grup tarafından oluşturulan, öğrenilen ve deneyimlenen belirli kültürel kodların kapısını açmaktadır. Bir folklor oluşturma bağlamında ele alınabilecek olan bu iletişim sistemi tarafından koşullandırılan davranış kalıpları ve aynı doğrultuda oluşan dil, davranışların grup içinde tanımlanmasına, adlandırılmasına, stereotip haline getirilmesine neden olmakta ve bu kalıpların zamanla genişletilmesine yarayan süreçlere katkıda bulunan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Amos, Dan Ben. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru". *Halkbiliminde*

Kuramlar ve Yaklaşımlar 1. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2005.

Burke, Peter -Roy Porter. " 'Jargon' Kavramı Hakkında". *Halkbiliminde Kuramlar ve*

Yaklaşımlar 2. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.

Dorst, John D.. "Postmodernizm ve Folklor". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2005.

Dundes, Alan. "Folklor Nedir?" *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.

Gökçe, Orhan. *Iletişim Bilimi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1993.

Owen, M. Trefor. "Folklor ve Popüler Kültür". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.

Ata Sözleri, Şarkı Sözleri ve Şiirler

"Atasözleri". <www.ekshi.net>.

Ankaralı Yasemin. "Cepten Ara Beni". *Best of Ankaralı Yasemin*. İstanbul: Ağdaş Müzik, 2005.

Çalar, Zeki. "Cepten Ara". <siir.gezginler.net>

Demirer, Ata. "Kontör At Sevgilim". *Makara*. İstanbul: DMC Müzik, 2005.

Dündar, Sami. "Rap Postacı". <noelbaba.com>.

Ekren, Mert. "Alo orda mısın". *Aşk Için*. İstanbul: Sindoma Müzik, 1999.